

Föregångare

– en tankeresä bland berättelser om behov och bemötande i religiösa traditioner

”...det står inte längre klart huruvida existerande former av psykoterapi kan ge adekvata medel för människor att berätta de historier de behöver berätta på det sätt de behöver berätta dem.”

John McLeod: Narrative and Psychotherapy

I alla tider, i alla kulturer, så vitt vi vet, har människor sökt hjälp i svårigheter. De människor vi möter har idéer om vad man kan söka hjälp för, vad som kunde vara vägar till hjälp och vad som skulle vara tecken på att hjälpen fungerat. När jag stötte på John McLeods bok ”Narrative and Psychotherapy” fastnade jag i flera månaders tid i de första kapitlen. Jag blev fascinerad av beröringspunkterna mellan gammalt och nytt, och mellan vetenskapligt och tvärkulturellt i vår egen tid. Jag började leta efter traditioner av det slaget.

Sediment av kunskap och praxis

McLeod skriver om förvetenskapligt, förmedicinskt känslomässigt läkande: Där ingår religiös tro, kollektiv ritual, bekännelse, förändring av medvetandetillstånd och andlig vägledning. Enligt honom har de kristna själavårdstraditionerna i västerlandet lämnat efter sig en kvarleva av ritual och tro som kunde omdefinieras och packas om som något nytt, som psykoterapi. Hans tes är att berättelser och berättande står för den främsta beröringspunkten mellan vad som försiggår i ”terapi – vare sig det gäller samtida psykoterapi eller traditionellt religiöst helande – och vad som pågår i kulturen i sin helhet”.

”Ur ett kulturellt perspektiv liknar psykoterapins historia lagrade skikt av kulturell praxis och livsformer. Om vi ser tillbaka kan vi dunkelt se några drag från traditionella, pre-industriella, pre-moderna former för helande. Vi kan också upptäcka de första försöken att assimilera dessa former in i den nya, moderna världen genom att filtrera dem genom en medicinsk lins, genom hypnos och sedan psykoanalys. I bildens förgrund står de olika försöken att omarbete samma föreställningar

genom självteori, humanistisk psykologi, beteendeterapeutiska och kognitiva teorier och alla andra terapivarianter. Innebörden i varje samtida terapiform är uppbyggd av en sedimentering av alla dessa tidigare lager av mening.”

Vad var det som hände som gjorde psykoterapin möjlig? Vilka faktorer fanns bakom att psykoterapi uppträdde på scenen och i de former som den tog? Om man lägger mönstret av tro och ritual på västerlandets psykoterapi, vilken världsbild skulle det visa, vilken kollektiv ritual, vilken personlig bekännelse, vilka förändringar av medvetandetillstånd, vilken andlig vägledning? McLeod pekar t.ex. på att i västerlandets människosyn finns den romantiska tron på individens förverkligande och den mekanistiska synen på att problem ska åtgärdas, inte uthärdas eller lämnas till gudarna att bota. Sammanfattningsvis gör han den här jämförelsen mellan psykoterapi och traditionellt religiöst helande:

Psykoterapi kännetecknas av:

- 1) Privat bekännelse
- 2) Kunskap med anspråk på företräde
- 3) Romantisk människosyn ”den individuella själen”
- 4) Mekanistisk syn på problem – något är *fel* och det ska *repareras*.

Religiöst helande kännetecknas av

- 1) äger rum inom en religiös livsförståelse
- 2) har kollektiva ritualer, som ofta innefattar
- 3) bekännelse där en eller flera personer som är centralt berörda av ”skadan” ska berätta sin historia om det som hade hänt, på ett öppet och rättframt sätt, och inte dölja något.
- 4) gynnande av ändrade medvetandetillstånd
- 5) ledare eller andlig rådgivare

Exemplen i den här artikeln är valda för att vart och ett ska spegla åtminstone någon av dessa skillnader.

McLeod fortsätter:

”Men, situationen för kulturella former av psykoterapi är inte så enkel som det framstår med en metafor av ”lager” eller ”sedimentering”. Tidigare former för helande försvinner inte, de bleknar inte bekvämt till en bakgrund där moderna (eller postmoderna) terapier lämnas i fred på scenen. Det finns kulturella rester av alla de kulturella tillämpningar som har beskrivits här. I västerländska industriella samhällen finns grupper av människor som aktivt använder gemensamma ritualer, religiöst helande, bikt, klassisk psykoanalys, hypnos osv. Äldre traditioner blir återupptäckta och återuppfunna. Alla dessa former för läkedom lever och kämpar för legitimitet. Det finns många alternativa historier om hur en individ får bekvämlighet och vad som kan göras för att avhjälpa det.”

Gamla texter som utsiktspunkter

Jag började leta i gamla texter för att reflektera över hur människor behövt hjälp, sökt och fått hjälp i *andra* former än de som vi i vår professionalitet har lärt in och lärt ut.

Jobs bok, som lär vara Bibelns äldsta skrift är minst 3500 år gammal. I den ställs frågan om varför den människa som lever ett rätt liv ändå drabbas av lidande. Det ämne som boken behandlar, varför den människa som gör rätt ändå drabbas av lidande, får många röster, men inget direkt svar, annat än att Gud själv till sist i boken talar genom stormvinden och ger Job upprättelse:

Men tre vänner till Job fick höra om alla olyckor som hade drabbat honom, och de kom så, var och en från sin ort: Elifas från Teman, Bildad från Sua och Sofar från Naama. Och de avtalade med varandra att de skulle ge sig av för att beklaga honom och trösta honom. Men när de, ännu på avstånd, lyfte upp sina ögon och såg att de inte mer kunde känna igen honom, brast de ut i gråt och rev sönder sina mantlar och kastade stoft mot himmelen, ned över sina huvuden. Sedan satt de med honom på jorden i sju dagar och sju nätter, utan att någon av dem talade ett ord till honom, eftersom de såg att hans plåga var mycket stor. Job 2:11-13

Ibland undrar jag om vi lärt oss så mycket mer om

krisbearbetning sedan Jobs dagar.

Men, kan man lyfta medeltida, och ännu äldre, frågeställningar ur sina sammanhang och ha något kvar av det ursprungliga innehållet? De olika rösterna filtreras genom många lager av omvandlingar, de historiska dokumenten, de författare som valt ut och lyft fram texterna, översättare, ibland i flera led och mina personliga urval och tolkningar. När jag hittar gamla texter som känns märkvärdigt aktuella grips jag plötsligt av tvivel. Är de formuleringar som jag har vaskat fram bara en krok att hänga upp mina egna tankar på, eller finns något kvar av den mening det skrivna hade för sin ursprungliga läsekrets? Och den mening det hade för författaren eller nedtecknaren?

Språket blev skäl nog för mig. Genom vårt språk har vi kontakt med uråldriga föreställningar. Det som människor haft behov av att uttrycka och berätta om för att begripa sig på hur de ska handskas med sina liv, det har format de ord och meningsbyggnader som vi använder varje dag. Som biologiska, upplevande varelser har vi inte förändrats mycket på några tusen år. En viss tilltro kan man väl därför ha till att språket i sig, kanske framför allt vardagsspråket, bevarar fragment av flertusenåriga betydelser.

Den brist på språk som vi upplever i missförstånd och konflikter, ropar också efter något som överbryggar. De utsiktspunkter som gamla texter ger, trots fördunklingar och förvanskningar, kan vara överbryggande, genom att ge annorlunda perspektiv. Inte minst när jag tycker att någon annan reagerar eller uttalar sig på ett sätt som för mig är totalt obegripligt, eller rätt och slätt fel, så blir gamla texter om liknande saker en bra resonansbotten.

Urval av texter

Det texter som jag har fastnat för har inget gemensamt tema annat än att jag har sett angelägna mänskliga dilemman i dem, och att de rör traditioner som jag själv har kontakt med. Först ut är en munk från 300-talet, Cassianus. Hans levande beskrivningar av känslolägen och beteenden visar ett starkt intresse för vad som rör sig inom en människa och hur det inverkar på gemenskapen med både Gud och människor. Sedan kommer en beskrivning från den chassidiska traditionen inom judendomen i 1700-talets Östeuropa, som visar en speciell sorts relation mellan

Yehidut - en ordning för vägledande samtal i personliga kriser

Det här exemplet beskrivs med i detalj, eftersom det var den enda text som direkt beskriver samtalet mellan sökande och hjälpare. Det är också den enda helt nyskrivna texten, sammandraget är hämtat ur boken Sparks of Light, Counseling in the Hasidic Tradition. (Schachter & Hoffman 1983). Författarna är två amerikaner, Zalman M. Schachter är rabbin och Edward Hoffman klinisk psykolog.

Chassidismen, en riktning inom judendomen med inslag av mystik, blomstrade i Östeuropa under 1700-talet. Dess betydelse minskade när industrialismen bredde ut sig, men har väckt förnyat intresse i nutiden. Östeuropas judar levde under svåra betingelser, hade inte medborgerliga rättigheter i de länder de levde och utsattes för förföljelser. Religiöst dominerade en elit av lärda teologer. De flesta judar var alltså utestängda från beslutsfattande i både världsliga och andliga frågor. De chassidiska ledarna, som kallades rebbe, strävade inte efter uniformitet, utan ansåg att dessa riter hjälpte individen att uttrycka det mest unikt personliga. En anekdot som stryker under detta är när rabbi Zussya uttryckte att när han skulle komma till himlen skulle han inte få frågan "Varför var du inte som Mose?", utan han skulle få frågan "Varför var du inte som Zussya?".

Själva mötet mellan den sökande, chassiden, och rebben kallades *yehidut*. Fastän *yehidut* snarare var en "kris" än en vanlig händelse i chassidens liv, gjorde både han själv och rebben noggranna förberedelser. De såg otålighet och brådska som hinder för detta viktiga möte.

Det rebben gjorde som förberedelse för mötet var att i sin ensamhet reflektera över sin sinnesstämning och villighet att hjälpa dem som var anmälda för dagen. Han skulle offra allmosor och vara i enträgen bön om att hans råd skulle vara till hjälp, vägleda av gudomlig vishet. I vetskapen om den stora makt hans ord kunde utöva, försökte rebben befria sig från alla andra angelägenheter. Han strävade efter att ge total hängiven uppmärksamhet åt varje persons speciella problem.

När chassiden kom in i rebbens väntrum hade han pengarna i beredskap för *pidyon*, ett slags lösensumma. Den var inte bara en gåva till rebbens arbete, utan var förknippad med mystiska betydelser och liknades vid det heliga offret i Jerusalems tempel. Ibland hände att en rebbe vägrade att ta emot *pidyon*, om han kände att

det var orätt förtjänta pengar, "besudlade" av givarens klandervärda leverne.

Väl inne i rebbens väntrum skulle chassiden skriva sin egen *kvittel* eller be rebbens medhjälpare att göra det. *Kvittel* var en biljett där skrivaren bad om rebbens gudomliga förbön. När han satt och väntade skulle han rannsaka sin själ. Han tänkte på sin belägenhet i livet och på sina ouppfyllda drömmar. Även när sessionen inte avsåg att vara en bekännelse av synder, trädde chassiden alltid in till rebben som botfärdig. Redan före mötet i rebbens innersta kammare var chassiden i en stegrad medvetenhet – fylld av bilder från sitt liv och av rebbens styrka och visdom. Plötsligt ropade medhjälparen upp hans namn. Med sin fria hand rättade han till sitt skägg och sina kläder. Han kysste bokrullen vid dörrposten, gick in i kammaren och fram till rebbens bord och gav honom sin *kvittel* och *pidyon*. *Yehidut* hade börjat.

Med vänlig och tankfull blick tar rebben emot föremålen ur chassidens framsträckta hand och lägger *pidyon* i en utdragen skrivbordslåda. Chassiden står kvar, fastän han blir ombedd att slå sig ner. Hans kläder, hållning, utseende och ansiktsuttryck, allt skärskådas.

När rebben vänder sin blick mot *kvittel* betraktar han det namn som står där, en flod av intryck strömmar genom honom och för honom till roten av chassidens själ. Innan han läser vidare börjar rebben uppfatta chassidens verkliga behov – som inte nödvändigtvis är upptagna på hans *kvittel* – och hur dessa behov ska kunna mötas.

Med en djup blick på *kvittel* granskar rebben dess innehåll och jämför det med vad som skulle kunna ha stått där. Blicken byter fokus, han ser på hela *kvittel*, vänder sig bort och sedan igen ser på den. De hebreiska bokstäverna börjar dansa och sväva och formar nya mönster av dold mening. Rebben börjar ana fler avslöjanden av den andres själ; han känner närvaron av döda förfäder som andligen har ledsagat chassiden till detta heliga möte. I ett tidlöst ögonblick integrerar han allt detta inom sig, blir själv chassiden, och ifrån den positionen, ser han hur långt bort från att ta emot det rätta rådet för sitt liv som chassiden befinner sig. I en ström av medkänsla betraktar rebben sitt eget liv och söker en erfarenhet som motsvarar chassidens predikament.

Rodnande av blygsel inför rebbens suck, sörjer

chassiden över det bekymmer för hans själ som han åsamkat rebben. Han vill ursäkta sig, men rebben har börjat sin utfrågning. Han frågar om familj och bakgrund, om levnadsvillkor och hur det går med studier och böner. Några av frågorna tycks långt bort från det som står på *kvittel*, men chassiden svarar villigt.

Rebben tar ett av chassidens svar och upprepar det för honom, på samma sätt, eller med en annan betoning. På så vis börjar rebben att höja samtalet till ett högre plan, varifrån han kan ge sin *ezah*, sin föreskrift. När chassiden verkar vara redo efter chocken av insikt genom rebbens upprepande, har man nått till nästa stadium av sessionen. Först citerar rebben några lämpliga ord ur Torah, den judiska lagen. När rebben har avslutat sin långa föreskrift, låter han chassiden ställa frågor för att klargöra innebörden. Några av instruktionerna verkar märkligt långt bort från chassidens problem, men han litar på rebbens vägledning. Chassiden kommer närmare och böjer huvudet för att ta emot välsignelsen, anstränger sig för att uppfatta varje stavelse av den, säger ett eftertryckligt Amen och börjar röra sig bakåt mot dörren utan att vända ryggen åt sin mästare. Yehidut är över.

Rebben gör några anteckningar på *kvittel* som han kan använda för att senare kunna be för chassiden. Chassiden kommer ut och möter andra som ivrigt frågar honom, "Vad sa rebben till dig?" samtidigt som han själv försöker fästa detaljerna i minnet, fortfarande upplyft av kraften i rebbens ord.

Så långt själva mötet.

Rebben såg chassidens personliga situation som del av en större kosmisk process av *tiqun* botgöring, upprättelse av de fallna. Som Rabbi Schrem Zalman av Liady sade "därför kallas människan " en som går" och inte "en som står på en plats". Han måste stiga från ett plan till ett annat och inte bli kvar på ett stadium. Chassidiska ledare visste att det inre uppstigandet inte alltid var så lätt. De visste att mellan en nivå och nästa, innan man kan nå det högre, måste man "falla" från den tidigare nivån. I dessa ögonblick kände sig chassiden verkligen slagen av misströstan och hopplöshet sökte förtvivlat rebbens tröst. Rebben måste då använda all sin empati för att fråga sig själv hur det känns att tycka sig för alltid fast på det stadiet och frukta att situationen aldrig skulle förändras. Han måste fullt ut förnimma chassidens ångest och ändå bibehålla sin medvetenhet om att

problemet var övergående.

När Rabbi Besht skulle undervisa sina chassidiska lärjungar om detta knackade han på fönstret när vattenbäraren Yuckel gick förbi. "Yuckel, säg mig, hur mår du i dag?" frågade Besht. "Å, rebbe, suckade Yuckel. "Jag är gammal och mina axlar är svaga. Barnen bara studerar Torah, (Mose lag) och ingen hjälper mig. Min fru är gammal och sjuk. Mina svärsöner betar sig som rabbiner, men allt faller på mina axlar, rebbe. Jag vill inte synda, men jag känner mig nedslagen av all min olycka.

Nästa dag kallade Besht på honom igen och lärjungarna lyssnade. "Och hur mår du i dag" frågade Besht. Yuckel småskrattade och sade "Rebbe, visst, jag är en lycklig man. Jag har fina barn och svärsöner som studerar Torah. Min fru är så rar och håller huset i ordning fastän hon är gammal och sjuk. Och tänk, allt detta bärs på dessa gamla axlar. Må Gud vara lovad för sin överflödande nåd". När Yuckel gått vände sig Besht till sina lärjungar. "Ni förstår", sade han, "inte en enda sak har förändrats. Yuckel är densamme och hans tillgångar är desamma, men i dag blev han annorlunda bedömd."

Positiv omformulering är kanske inte en så ny uppfinning som vi brukar tänka.

Familjerådgivning år 1693, ur Leksands kyrkas protokoll

I slutet av 1600-talet hade Leksand en prost som intresserade sig för hur familjerna hade det i hans pastorat. På kyrkostämman skulle de problem tas upp som inte hörde hemma i världslig domstol, och under prosten Laurentius Alstrins tid kom många familjeärenden att antecknas i protokoll från kyrkostämmor och andra församlingshändelser. Det här utdraget har jag hittat i prosten Sam Rönnegårds bok "Nyckeln och Svärdet Församling och kyrka i Leksand under 800 år". Boken tar upp sammandrag av anteckningar ur kyrkböckerna och gör inte anspråk på ordagrann återgivning av originalen.

"Vid sockenstämman i Leksand 11 söndagen efter trefaldighet 1693 kallades Oluff i Gråda fram med sin moder Anna. Frågades: "Varför är Oluff så hård emot sin hustru, så hon nödgas rymma ifrån honom? Är det

sant, att du försökt förgifta din hustru?”. Han ville inte svara direkt eller ange någon orsak till sitt uppförande. Men länsmannen liksom kyrkovärden Erik Olsson i Gråda vittnade, att både Oluff och hans moder är mycket elaka mot hustrun, som inte törs beklaga sig över vad de göra mot henne. Detta tillstod ock denna unga hustru Margareta, som mycket ung och enfaldig är, nu allenast 19 år och 3 år med sin elake man gift. Hon sade sig icke råda om någon brödbit utan grueligen svälte, ändock de hava bröd och mat nog. Mannens mor hade berövat henne alla kläder, så grannarna måst låna henne något att skyla sig med. Annars hade hon fått gå naken till kyrkan.

Oluffs okristliga uppförande mot sin hustru förhölls honom allvarligen. Om ungdomliga fel och brister fanns hon henne borde han som en förnuftig man överse med och överskylla sådant. Frågades: ”Vill du bättra dig och härefter leva med din hustru, som en rätt äkta man ägnar och bör?” Svar: ”Förr än jag kan bo ihop med henne, vill jag springa i älven!”

Erik Olsson i Gråda vittnade också, att han sagt att han aldrig skulle komma i säng med henne. Alla försök att bringa honom till gott förstånd med sin unga hustru, som han inte kunde tillvita annat än små barnsliga fel, var förgäves. Predikanterna och socknens äldste rådplågade om detta och resolverades, att efter han ej ville bo hos henne och hon inte tordes bo hos honom, vart rådeligast befunnet, att hon bliver från honom, antingen hon sin släkt i Gagnef eller annorstädes, till dess han vid tinget bleve frikänd från den mistanken, att han bjudit till sin hustru med förgift att förgiva.”

Åktenskapet var ingen privatsak i 1600-talets Sverige. Ett stort nätverk blir engagerat i den här situationen. Samtidigt ser man i texten att man är noga med vad som är etiska och omsorgsmässiga överväganden och vad som hör till rättsskipningens område.

Bönboken, självhjälplitteraturens föregångare?

Till det andliga arvet i Sverige hör pietismen, som kom mot slutet av 1700-talet och till skillnad från 1600-talets mer kollektivistiska syn betonade den enskildes omvändelse och kampen mellan ont och gott i det egna livet. Tillsammans med psalmboken blev nu Evangelieboken tidigt spridd i hemmen. Där stod de bibeltexter som användes för varje söndag under året

och böner och betraktelser för olika ändamål. De skulle användas i den enskilda andakten.

Jag hittade en evangeliebok från 1810 med Gustaf den 4 Adolfs sigill inpressat i skinnbandets framsida. Försättsbladet hade ägarens namn med sirliga men osäkra bokstäver och ett tillägg ”Den Som denna Boken stjal han är en tiuf”. Jag föreställde mig att den hade tillhört en konfirmand som med ord försökte försvara sin dyrbara bok.

Pietismen har ofta beskrivits som ett tungt arv, lagrat till bottenskvalp i våra dåliga samveten, men i den här betraktelsen hittade jag både viktig samhällskritik och reflektioner över språkets kraft att forma tankarna. Här är ett litet utdrag ur ”Betraktelser om de Förhinder, hwilka afhålla syndaren ifrån Gudaktighetens öfning.” Det kanske är lite svårläst, men jag tyckte att originalets stavning gav en smak av innehållets märgfulla allvar, så jag behöll den.

”Det sista, men icke det ringaste, som hindrar människorna uti gudaktighetens övning, är detta, at många swåra laster beprydats med dygders namn; såsom när en överflödig dryck kallas en god wäns skål; blodigt slagsmål heter tapperhets prof; lefwa i dageligt slöseri, hålles före at wara kotteri och sällskapslif; girighet berömmes för en försigtig husaktighet; hordom och skörlefnad anses såsom en höflig upwaktning hos quinfolk; muta sig til heder och embete ursäktas dermed, at man wil wara tacksam ... Men twertom wanhedras ofta dygden med syndenes stygga skamfläckar: så at Gudaktighet warder ofta utropad för skrymteri; nykterhet för njugghet; andakt för widskepelse; nitälskan för upror; ödmjukhet för dårskap. Och när man sålunda, twert emot Guds befallningar och hotelser, kallar det onda godt och det goda ondt, så kan ej annars wara, än den rätta Gudaktighetens öfning warder mycket förhindrad.

Til det andra, blifwa många ifrån en sann Gudsfruktan förhindrade genom de mäktigas och förnämjas onda exempel; ty de föreställa sig deras fåfängeliga lefwerne, som wore det mycket behagligare at efterfölja, än Guds heliga ord och befallning. ... så göra de sig den tankan, at det icke måtte wara rätt angeläget at lefwa efter Guds bud eller Christeliga förordningar; ty om det så wore, skulle wisst så store och kloke män sådant bättre iakttaga och sig derefter med större wördning rätta, hwaruppå de omsider fatta det slut: at Religionen icke måtte wara af stor nödwändighet.”

Jag undrar hur det tidiga 1800-talets människor förhöll sig till den stränga Gudsbild som texten tar fram, men här tycker jag att den på något sätt stämmer med det kärva innehållet i uppmaningarna.

Den enda tid vi lever är nu

Det förflutna vi bär med oss är inte något som ligger bakom. Vi skriver ständigt om historien och omskapar på det sättet den inverkan det förflutna har på våra liv. Framtiden är inget oskrivet blad. Det finns mycket som kommer att hända utifrån tidigare val - och utifrån förväntningseffekter från skeenden långt tillbaka. Luigi Boscolo, i boken *Genom tidens lins*, citerar kyrkofadern Augustinus (samtida med Cassianus) skriver i sina *Bekännelser* att den enda tid vi egentligen kan uppleva är nuet. I stället för att tala om det förflutna, nuet och framtiden skulle vi tala om det förflutnas nu, det närvarandes nu och det kommandes nu. Tänker man så har man ett gott skäl att vidga sitt lyssnande åt olika håll.

Men, när man tar gamla texter ur sina sammanhang kan det bli ett sätt att bara förstärka sina egna argument, till exempel att spåra bestämda mönster i olika traditioner. Den risken får man kanske ta för att få chansen att mötet med de annorlunda tänkesätten kan ge större frihet och rörlighet.

En förskollärare i Stockholm berättade för mig att hon hade pratat med sin barngrupp om olika påsk seder. En fyraårig judisk pojke visste mycket om sin tradition och skildrade med stor inlevelse: "När vi var i *Egypten* ..." En kamrat i ungefär samma ålder konstaterade: "Han behöver inte vara rädd för påskharen i alla fall". Det kanske finns "påskharar" i vår vuxna professionella värld också? Ganska onödiga, moderna eller postmoderna tankepåfund, som vi inte skulle behöva vara så rädda för om vi höll en mer levande kontakt med våra mångbottnade idétraditioner.

Referenser

Boscolo, L., Bertrando, P. 1993. *The times of time*. New York: W.W. Norton & Company; sv. övers.: *Genom tidens lins. Ett nytt perspektiv inom systemisk terapi och konsultation*. Stockholm: Mareld 1998.

Cassianus, J. *Det rena hjärtat om själens djärighet I kampen för hjärtats renhet*. Artos 2001

McLeod, J. 1997. *Narrative and psychotherapy*. London: Sage.

Rönnegård, S. Nyckeln och svärdet. Församling och kyrka I Leksand genom 800 år. 1968 Sjöholms bokhandel i Leksand i distribution.

Schachter, Z. M., Hoffman, E. *Sparks of Light, Counselling in the Hasidic tradition*. Shambala, Boulder and London 1983.

Artikel av:

Kerstin Hopstadius

DANDERYDSTEAMET

Nordström & Ternström HB

Andrew Turnell - "Signs of Safety"

Stockholm 10-11 och/eller 12 sept. 2003

En utredningsmodell som inkluderar både risker och resurser hos de utsatta barnen/familjerna.

Välkommen till två introduktionsdagar om utredningsmetoden "Signs of Safety" den 10-11 sept. med den senaste utvecklingen av modellen och/eller till fördjupningsdag den 12 sept. med möjlighet att diskutera erfarenheter från din egen tillämpning av modellen. (*Obs-begränsat antal deltagare den 12:e*)

Andrew Turnell är en australiensisk socialarbetare som tillsammans med en mängd andra socialarbetare utvecklat en lösningsfokuserad utredningsmetod som fokuserar både på "tecken på fara och brister" och "tecken på säkerhet".

Tvådagarsseminarium: ons 10-tors 11 sept. 2003; kl 9.00-16.00
Fördjupningsdag: fre 12 sept. 2003; kl 9.00-16.00
Plats: centralt i Sthlm - meddelas med bekräft.
Kostnad: 2-dgrs: 2.200,- exkl. moms (2.750,- inkl moms)
Fördjupningsdag: 1.200,- exkl moms (1.500,- inkl moms)
Alla tre dagarna: 3.400,- exkl moms (4.250,- inkl moms)
Kaffe fm/em ingår. Rabatt om fler än 3 från samma arbetsplats.

Anmälan: www.danderydsteamet.se el. tel/fax 08-653 28 00
Isamarbete med SIKTAB - även i Malmö 8-9 sept. www.sikt.nu

*Danderydsteamet Karin Nordström & Ann Ternström
Mottagningsadress: Odenmottagningen, Frejgatan 81B, Stockholm*